

Ірына Шаўлякова

...што можа быць больш складаным,
чым простыя рэчы? Толькі простыя
ісьціны...

Pro Patria

Апантанасьць айчынных літаратараў Беларуссю цягам апошніх гадоў набыла характар утрапёнасьці, пачала ўсьведамляцца – найперш імі ж самімі – ледзьве не клінічным дыягназам. Усе разумеюць (і амаль усе пагаджаюцца), што вобраз Беларусі, “субстанцыі” і без таго прывідна-міфічнай, віртуалізуецца ня проста хутка, але надзвычай імкліва. Аднак ці заклапочаны ўсур’ёз хто-небудзь з пісьменьнікаў тым, што найноўшая мастацкая літаратура, якая ратуецца ад абсурду “эрбэзнага” жыцьця элігантна-інтэлектуальнымі ўцёкамі (у Крывію, у перманентнае адраджэньства, у арфічнасьць, тутэйшасць і г.д.), спрыяе неабарачальнасьці ператварэньня Беларусі ў артэфакт? Не адзін суайчыннік міжвольна жэгнаецца, пачуўшы ці ўгледзеўшы “Жыве Беларусь!” – прычым сёньня “штатныя патрыёты” могуць ужо і не турбавацца пра стварэньне адпаведнага – адвёзнага – кантэксту: “нашыя людзі” ўсё зразумеюць правільна, бо меланхалічная рахманасьць надзейна муруецца найсучаснейшымі дзяржаўнымі дасягненьнямі ў тэорыі і практыцы боязі ды страху.

Форма паратунку ад легітымизаванага рэчаіснага ідыя-

тызму, абраная беларускімі пісьменьнікамі, – уцёкі з Беларусі ў... Беларусь, сам факт існавання якой яны могуць засведчыць, бадай, толькі сваім СЛОВАМ.

Алесь БАДАК.

Маланкавы посах. Кніга лірыкі.

Мн., “Мастацкая літаратура”, 2004.

На тэрыторыі найноўшага прыгожага пісьменства амаль ніхто (ні аўтар, ні ягоны герой) і нішто ня могуць быць пэўнымі наконт уласнае унікальнасці ці хаця б адзінкавасці, бо ўсё, што колісь нараджалася ў дэміургічных пакутах, сёння здольнае самаадвольна памнажацца.

Аўтар “Маланкавага посаху” ўзвышаецца над створанай ім жа мастацка-эстэтычнай прасторай манументам “Януса двухаблічнага”.

Вершы ў зборніку відавочна ўзрошчаныя Бадаком-рэлістам: дакладнасьць паэтычнага малюнку (гл., напрыклад, верш “***Ідуць халодныя дажджы...”), аскетычная “безуважнасьць” да тропаванага аздабленьня страфы (“Восеньскі эцюд”), “сангвіністычны” (з выхадамі ва ўмеркаваную “меланхолію”) рытміка-інтанацыйны фон – (“***Прамовіць “падабаешся” лягчэй...” – і лагічнае, здавалася б, уражаньне манатоннасьці, нават аскамітасці аўтаравай манеры вершаваньня вас... так і не наведвае. Бо ў дадзеным выпадку *паэзія* не закратоўваецца ў словах, яна існуе як бы наўзбоч іх, а сэнсы зручна і *нібыта* выпадкова (прынамсі, без відавочнае натугі) укладваюцца ў *натуральныя* для іх формы: “Вогнішча вецер раздзьмуць паспрабуе – // Дым страпянецца і шлях загародзіць. // Ціха ў яго я ўвайду і адчую: // Лісьця душа // У мяне // Уваходзіць” (“Смутак апалага лісьця”).

У некаторых тэкстах зборніку назапашваецца “крытычная маса” рэчыўнасьці – і *рэалістычная* паэтыка выраджаецца ў прагматызм *reality show*, дзе сакральнасьць быццёвых праяў па законах жанру замяняецца відовішчнасьцю (“Мы з табой – нібыта дзьве дзяржавы, / / Што стаяць на востраве адным...” (“Дзьве дзяржавы”) альбо меладраматычнасьцю побытавых замалёвак (“Як на шляху машына // Сігналіць за сьпіной – /

/ Штодня крычыць жанчына // Ў кватэры мне чужой. // Муж не дае зарплату // І моцна г’е ўвесь час. // Увогуле, багата / / Ў яе прычын крычаць” (“Суседка”). У вершах “Маланкавага посаху” няма збыткоўнасьці рэчаў альбо эмоцыяў – затое зрэдчас не хапае *звычайнай* разнастайнасьці ў іх выражэньні: “Тут даўно ўжо ня тья парогі, // І пасыцелі, і сыцены – даўно” (“Запаветныя словы”); “– Можа, гэта і лепш, – ты адкажаш, – у нас // Ёсьць магчымасьць усё зноў пачаць нам спачатку” (“Калі я паверу...”). Затое кніга гарантаваная ад выкшталцёных недарэчнасьцяў кшталту “пішу пісьмо – рука дрыжыць, гляджу ў вакно – сьвіньня бяжыць”, спароджаных, звычайна, генетычным смуткам *найноўшых* ці тое па барокавай “гармоніі няправільнасьці”, ці тое па “рэвалюцыйнай славе” тых, хто з уласнаю найноўшасцю разьвітаўся гадоў сто таму.

Між тым, ужо сама назва зборніку – “Маланкавы посах” – бачыцца “брамаю” ў “двухсусьветную” мастацкую анталогію, дзе вонкавая рэчаіснасьць ёсьць іншаўказаньнем на сьвет сутнасьцяў. Менавіта *паэмы* ўтвараюць своеасаблівы стрыжань гэтай кнігі, структуруюць *унутраную форму* аўтараванага космасу. Ужо на ўзроўні архітэктонікі (зьнешняй будовы) зборніку выяўляецца “маркіраванасьць” тэрыторыі існаваньня лірычнага героя вобразамі-сімваламі, што яшчэ ў рамантыкаў сталіся лейтматыўнымі (“тонкай рысай далягляд злучае неба край з зямлёю”, “дарожны пыл, мой выпадковы брат” і інш.). Першы разьдзел “Таёмны сад” падсумоўваецца паэмай “Эміграцыя”, якая, аднак, аказваецца уверцюрай да другога разьдзелу “Смутак апалага лісьця”; у сваю чаргу, ягоная агульная настраёвасьць выбухова канцэнтруецца ў паэме “Ра”; пасля “выкідку” лірычнага пачуцьця ўлада захоплівае “Цень” (так называецца трэці разьдзел), прычым якраз у “эпілозе” да аднайменнай паэмы

(тэкст “На палях паэмы “Цень”), бадай, найбольш выразна адчуваецца пульс адмысловага – «аўтэнтычнага» – сімвалізму, што зьяўляецца каранямі і плёнам паэтычнага дойдства, што ўлучае і рамантызацыю сьвету (“Нябесны дух схіляўся нада мной, // Ды заставалася душа пустой...” (“Эміграцыя”), і ўласна сімвалісцкія іншаўказаньні-“адпаведнасьці” (якімі поўняцца ўсе паэмы і вершы з разьдзелаў “Цень” ды “Вяртаньне на Млечны Шлях”), і нават травестацыйны ўварваньні паўсядзённасьці ў існы сьвет (“Таёмны сад”, “Вятры”).

Лірычны герой “Маланкавага посаху” ня можа разлічваць на якую-кольвечы *адзінкавасьць* (лёсу, шляху, радзімы і г.д.). Здаецца, ён асуджаецца на дваістасьць і блуканьні нават не аўтарам, але самою прыродаю, ладам быцьця: “Што бачыў я? // Два вечныя шляхі / / І паміж імі – гулкае бяздоньне. // Нябесным ценом нашае Сягоньня // Над ім рабіла доўгія кругі” (“Ра”). Таму тон развагаў пра духоўную эміграцыю стварае ўражаньне не выключнасьці, але звычайнасьці, звыкласьці гэтага стану, “эмігрант” тут ня тоесны ахвяры абставінаў альбо чужой волі; “душой у эміграцыі” (паводле Алеся Бадака) – гэта **волевыяўленьне** (“Я не хацеў вяртацца больш назад, // Да лёсам неацэненае працы, // Да векам напрыдуманых пасадаў” (“Эміграцыя”), падобнае да выбару паміж *міражамі* (“...а там, у далечыні, // На ўвесь прастор, што вокам не акінеш, // Радзіма паўставала як міраж”) і іх *адсутнасьцю* (“Я позіркам блукаў па далячыні, // А там, дзе бачыў любую Айчыну, // Паўсюль былі пяскі, пяскі, пяскі” (“Ра”).

“Самасьць” апавядача “Маланкавага посаху” нельга аднавіць толькі з “рэалістычных” *вершаў* альбо выключна з “сімвалісцка-рамантычных” *паэмаў*: толькі ў зьліцьці і выбуховай раўнавазе *ratio* і *emotio* нараджаецца асоба, якой лёсіла мець Радзіму – і шукаць шлях да прывіднай Айчыны, асоба, што мусіць адначасна быць часткаю двух сусьветаў – і ўтрымліваць іх у сабе.

А некаму ж і адна Бацькаўшчына – цяжар невыносны...

Е. А. ЛЯВОНАВА.

Агульнае і адметнае: Творы беларускіх пісьменьнікаў XX ст.

у кантэксьце сусьветнай літаратуры.

Мн., “Мастацкая літаратура”, 2003.

Надзіва прыстойны па сёньняшнім часе наклад кнігі Евы Аляксандраўны Лявонавай – больш за чатыры тысячы асобнікаў – абумоўлены, відаць, ня толькі бяспрэчнай аўтарытэтнасьцю гэтага дасьледчыка ў сферы літаратурна-наўчай кампаратывістыкі, але і “жанрам” выданьня: “дапаможнік для настаўнікаў установаў, якія забяспечваюць атрыманьне агульнай сярэдняй адукацыі”. Але ж і зьмястоўнасьць, і пэўныя асаблівасьці кампазіцыйнай структуры “Агульнага і адметнага” надаюць працы сп-ні Лявонавай важкасьць самадастатковага навуковага дасьледаваньня, адаптаванага, зрэшты, для ўласна навучальнага працэсу. Мы маем справу, аднак, не з “квазінавуковай белетрыстыкай”, але з канцэптuallyна-цэласнай рэканструкцыяй дынамічных суадносінаў паміж універсаліямі, агульнымі заканамернасьцямі разьвіцьця сусьветнага літаратурнага працэсу другой паловы XIX – XX стагоддзяў (у “Частцы I” падаюцца характарыстыкі асноўных літаратурных напрамкаў азначанага перыяду, ад рэалізму і неарамантызму да тэатру абсурду і постмадэрнізму) – і арыгінальнымі зьявамі беларускай нацыянальнай літаратуры (“Частка II” складаецца з “кантэкстуальных” вопытаў прачытаньня твораў М. Багдановіча, М. Гарэцкага, У. Жылкі, У. Караткевіча, А. Адамовіча, В. Быкава і А. Разанава); апошняю, трэцюю частку – “Прызнаньня лепшымі” – складаюць зьвесткі пра гісторыю і лаўрэатаў Нобелеўскай прэміі.

Рэпрэзэнтуючы ў цэлым адэкватную панараму “агульнага”, дасьледчык унікае “экзальтаванага патрыятызму”, ахвярай якога стаўся не адзін айчыны літаратурнаўца, апантаны жаданьнем увапх-

нуць у гісторыю роднага пісьменства ўсё, што ні патрапіцца на вочы. “Не віна, а бяда беларускай літаратуры, якая не адно дзесяцігоддзе існавала “з пятлёй на шыі”, што ў ёй было ня так ужо шмат імёнаў, якія б вярталі паняцццо “зьява” яго першасную выразнасць, – значае сп-ня Лявонава ў артыкуле “Палову жыцця падаюся ў сьвет, палову – варочаюся са сьвету... (Алесь Разанаў і філасофска-эстэтычныя пошукі ў еўрапейскай літаратуры)” і канстатуе: – А. Разанаў – сапраўды зьява”. Абыходзіць аўтара “Агульнага і адметнага” і “*жарсьць класіфікатарства*” (якая, на мой погляд, можа ўважацца за *прафесійнае захворваньне* філолагаў, падобна ларынгіту ў выкладчыкаў ці артысту ў гандляроў). Е. А. Лявонава пасьлядоўна сьцьвярджае думку пра немэтагоднасць безапеляцыйных атаэсамленьняў творчасці, напрыклад, М. Багдановіча, У. Караткевіча ці А. Разанава з “пракруставым ложаў” якой-небудзь адной мастацка-эстэтычнай “дактрыны”, нават калі яна дэмакратычна называецца “сістэмаю”; дарэчы, уласна навуковая аргументацыя падмацоўваецца дасьціпнай іроніяй: “Творчасць А. Разанава даволі часта зьвязваюць з постмадэрнізмам. Прычым прыналежнасьць паэта да постмадэрнізму многія лічаць несумненнай. Творчасць Разанава сапраўды мае пункты судакрананьня з постмадэрнізмам (зрэшты, а што з постмадэрнізмам не судакранаецца? І, нарэшце, з чым не судакранаецца Разанаў?)...”. На жаль, некаторыя калегі не абцяжарваюць сябе архаічнымі ўяўленьнямі пра верагоднасць навуковага пошуку. Так, Валянціна Гарністава ў артыкуле “Трансфармацыя фальклорных традыцыяў у кантэксьце постмадэрнісцкай рэальнасьці” (зборнік “Фалькларыстычныя дасьледаваньні: Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі” (Мн., “Беспрынт”, 2004) разглядае раман У. Караткевіча “Хрыстос прыямліўся ў Гародні” як *апрыёрна* постмадэрнісцкі твор аўтара, які хоць “ніколі ня быў семіётыкам або тэарэтыкам постмадэрнізму”, затое “быў проста таленавітым пісьменьнікам і інтуітыўна адчуваў патрабаваньні эпохі”... Відаць, права на са-

моту, памножаную веданьнем, пакідаецца тым, хто, падобна сп-ні Лявонавай, “здагадваецца”, напрыклад, пра “філасофска-эстэтычную прысутнасць Ёгана Вольфганга Гётэ ў творах Уладзіміра Караткевіча” (падзагаловак артыкула “З намі гаворыць вялікі германец...”) ці выбудоўвае шматвектарную, складаналюстраваную інтэрпрэтацыйную парадыгму (гл. артыкул “Уся ісьціна ня варта такой цаны...”: Творчасць Васіля Быкава і Жан-Поля Сартра праз прызму традыцыі Фёдара Дастаеўскага: філасофска-эстэтычныя перасячэньні”). Адзеньваючы літаратурную значнасьць твораў беларускіх пісьменьнікаў, Е.А. Лявонава абыходзіцца без сентэнцыяў ды героіка-сентыментальнай рыторыкі, але падмацоўвае ўласныя высновы грунтоўнай фактаграфіяй, умеркавана і да месца апелюючы да аўтарытэту айчынных і замежных мысьляроў (згадаем, напрыклад, артыкул “І няма нічога вышэйшага...”, дзе творчасць М. Гарэцкага дасьледуецца ў кантэксьце заходнееўрапейскай літаратуры пра Першую сусьветную вайну).

З меркаваньняў усё той жа навуковай датклівасьці мушу зазначыць наяўнасьць у кнізе не падмацаванай аргументамі “антыпатыі” да некаторых літаратурных зьяваў, напрыклад, да дадаізму (“У 1916 г. у Швейцарыі ўзьнік ці не адзін з самых разбуральных у мастацтве напрамкаў – дадаізм”) альбо да постмадэрнізму. Бадай, якраз у кантэксьце размовы пра постмадэрнізм гучаць рэдкія ў гэтым выданьні “выкрывальныя” інтанацыі (канстатацыя постмадэрнісцкай прагматычнасьці, рацыянальнасьці – бяз згадак пра “постмадэрнісцкую чульлівасьць”, што вызначае дух эпохі і насамрэч магла б быць акрэсьленая як *чульлівасьць прагматычная*) і нават здзяйсняецца відавочная (праўда, і адзінкавая) *дасьледчыцкая несправядлівасьць* (калі сьцьвярджаецца “адсутнасць у постмадэрністаў усякіх міфалагемаў”).

У кнізе Е.А. Лявонавай безаблічнае “агульнае” персаніфікуецца ў *жывым* (і жывым!) “адметным”, у выніку чаго *універсальнае* набывае рэчыўнасьць *адзінкавага*, а *адзінкавае* ўзбагачаецца

поліфанічнасьцю, патэнцыяльнай невычарпальнасьцю *універсальнага*. Здавалася б, проста... да непрыстойнасьці. Але ж што можа быць больш складаным, чым простыя рэчы? Толькі простыя ісьціны.

Віктар Шніпа.

Беларускае мора. Вершы.

Мн., “Мастацкая літаратура”, 2004.

Пры рэтрэспектыўным аглядзе паэтычных зборнікі Віктара Шніпа апошняга дзесяцігоддзя (“Шляхам ветру” (1990), “На рэштках Храма” (1994), “Выкраданьне Эўропы” (1996), “Воўчы вецер” (2001) – гэта тое, што патрапілася мне, магчыма, былі і яшчэ) складваюцца ў *кнігу* (ня дужа і тоўстую, што, зрэшты, не вызначае ступені яе важкасьці) *выбранага*. Ды сам факт зьяўленьня *выбранага* ёсьць ня толькі падстава дзеля ўганараваньня сябе, сьціплага, персьпектывамі някідкай геніяльнасьці, але і нагода для трывогі, калі паўсюль мрояцца знакі “пачатку канца”.

У “Беларускім моры” сустракаюцца вершы, якія друкаваліся ў папярэдніх зборніках сп. Шніпа (некаторыя баллады “мігрыравалі” сюды з “Воўчага ветру”, а з паўдзясятка “вершаў-рэчаў” – “Плот”, “Гаршчок”, “Калодзеж”, “Зорка”, “Яблык” – перанесеныя з “Выкраданьня Эўропы”) – заўважым, аднак, што названыя папярэднія зборнікі былі хоць і “самадастатковаю”, але ж *часткаю* сумесных з Людмілай Рублеўскай кнігаў; верагодна, аўтару захацелася “прадубляваць” найбольш вартыя, на яго думку, творы ў *аднаасобным* выданьні.

Эфект *выбранага* ў “Беларускім моры” дасягаецца ўсё ж ня столькі за кошт механічнага паўтору цэлых тэкстаў альбо вобразаў-сімвалаў, што набываюць у паэталогі В. Шніпа функцыянальную ролю топасаў, “агульных месцаў” (Храм, могількі, вецер, віно, шлях і нешматлікае *ініі*. – набор, пры ўсім, абмежаваны), – колькі за кошт максімальнай канцэнтрацыі мастацкай экспрэсіі: нібыта аўтар наважыўся зрабіць агледзіны – але ня з мэтай

пазбавіцца ад чаго-небудзь, а прагнучы ўсьвядоміць уласную “заможнасьць”.

Зборнік падзелены на тры “безыменныя” часткі. Першая ўключае баллады і мусіць дэманстраваць грунтоўнасьць (колькасна-якасную) дасягненьняў сп. Шніпа ў высакароднай справе рэфармаваньня айчыннай баллады, дзеля чаго даводзіцца “бледную ніву” (А. Разанаў) звыкла-сьцёртых тропай апладняць Апа-лінэравай ашаламляльнасьцю: “Сьцішла ўсё наўкол, нібы памёрла, // І сонца, як разрэзанае горла, // Афарбавала чырванню азёры, // Дзе рыба засьвяцілася, як зоры, // Што ноччу падалі, нібыта росы // З высокай беларускае бярозы” (“Балада дваіх”).

Другую – самую вялікую – частку складаюць *проста вершы*, якія пры відавочнай разнастайнасьці мікратэматыкі злучаюцца ў пэўны макратэкт сінтэтычнасьцю паэтычнага чуцьця, што пераплаўляе інтымна-асобнасьць перажываньні ў грамадзянскі пафас, а патрыятычную самоту ператвараюць у каталізатор любоўных перажываньняў:

Даўным-даўно на вуліцах Масквы
З табой сустрэўся я, як нарадзіўся,
Як праз асфальт прабіўся шум травы
І цэлы сьвет травой асьвяціўся.
<...>
І пазіраў я ціха на цябе,
Нібы на сьвечку ў Храме, і ў журбе
Разгледзеў у табе сваю Айчыну.
“Гісторыя аднаго каханьня”

Беларусь ня птушка, не шпышына,
Беларусь – цяжарная жанчына,
У якой даўно сівья дзедзі
Параскіданы па белым сьвеце...
“***Беларусь не птушка...”

Нарэшце, трэці разьдзел уключае памянёныя “вершы-рэчы” (жанрава-стыльвая прырода гэтай літаратурнай зьявы выдатна прааналізаваная Е.А. Лявонавай у “Агульным і адметным”, с. 160 – 166). Заўважым, што сучасная беларуская літаратура прапанавала некалькі варыянтаў паэтычнага ўвасабленьня “новай рэчыўнасьці”: калі, напрыклад, у Алеся Разанава другі складнік ланцуга “сузіраньне рэчы – адлюстраваньне рэчы – спасьціжэньне і

перастварэнне рэчы” выдаляецца з поля зроку чыгача і той мусіць задавальняцца роляю агаломшанага сузіральніка (нібыта ён не спадзеючыся быць пасьвечаным у тэхналогію стваральнасці), дык у Віктара Шніпа менавіта *адлюстраваньне* рэчы паўстае зместам верша, рэч ня ёсць нагодаю для паэзіі, але ўсьведамляецца зместам паэзіі *рэча-існай*: “Карані як вужакі // Зьвязаныя ў адно цэлае хвастамі // Распаўзаюцца ў падземным царстве // Ва ўсе бакі сьвету // У пошуках сэнсу жыцця...” (“Карані”).

Дарэчы, пошукі сімвалічнага сэнсу назвы зборніка – “Беларускае мора” – будуць і нядоўгімі, і нескладанымі: “Неба ў нас – беларускае мора”, – паведамляе аўтар у аднайменным вершы-эпіграфе, у чатырох строфах якога, пасутнасці, выкладзеная ягоная грамадзянская пазіцыя разам з мастацка-эстэтычнаю праграмаю. Але нягледзячы на адмысловую *збыткоўнасць* згаданага “ўступу” ня варта змагацца са спакусаю *даць нырцака* ў гэтую кнігу: *морам*, як і *радзімаю*, не спатоліцца.

Кастусь ЦВІРКА.

Край легенд: Гісторыя Беларусі паводле легендаў і паданьняў.

Мн., “Беларускі кнігазбор”, 2004.

Асабіста для мяне* каштоўнасць “Краю легенд” паўстае *стратэгічнаю* і палягае найперш у рознабаковай *цяжкавызначальнасці* гэтай кнігі, што забяспечвае ёй (і аўтару) “кругавую абарону” ад любых заўвагаў ды прэтэнзіяў. Спынімся больш-менш дэталёва толькі на

* Мушу зазначыць, што ў дадзеным выпадку «суб’ектыўнасць» крытычнага выказвання (што ўважаецца нашаю *аб’ектыўнаю* (каля)літаратурнаю публікаю за маветон) ёсць не эстэтычнаю *позаю*, але здароваю рэакцыяю здаровага дасьледчыцкага арганізму на доўгае знявольненне ў спратах уласна навуковай (літаратуразнаўчай – у процівагу літаратурна-крытычнай) бесстароннасці.

P.S. *Прыведзенае тлумачэнне ёсць не апраўданнем ці перапрашэннем, але канстатацый факту.*

адным аспектце: практычна немагчыма з пэўнасцю акрэсліць ня толькі жанравую прыроду сабраных у кнізе тэкстаў, але нават і прыналежнасць іх якомусьці дыскурсу.

Для “гістарычных *апаবাদаньняў*” – бракуе ўласна *мастацкасці*, адзнакі якое найбольш відавочныя ў абавязковых лірычных апісаньнях (найчасцей – пейзажнага характару), што выконваюць у К. Цвіркі ролю “зачынаў”. Зрэшты, аўтар ахвотна зьявртаецца да плёну гістарычнай раманістыкі, прыводзячы ладныя цытаты з “хронікі” Г. Далідовіча “Кліч роднага звона”, з “Імя ў леталісе” В. Чаропкі і інш., а таксама паслядоўна ўмацоўвае “гістарычныя апаведы” ўрыўкамі з твораў паэтаў-рамантыкаў (відавочна аддаючы перавагу Яну Чачоту) ды ўласнымі вершамі, што нязмушана перацякаюць у *non fiction* (*pardon* – у мілую сэрцу айчыннага літаратара *мемуарыстыку*):

...Завірыць хай завая над імі,
ды ў вякі панясуць,
сьцяг нібы,
рэкі чыстыя наша імя:
мы – ятвягі,
мы – не рабы!

Гэты верш пра ятвягаў пасля напісаньня, недзе ў 70-х гадах, я занёс у наш “ЛіМ”. Тагачасны галоўны рэдактар газеты, вельмі паважаны мной чалавек і пісьменьнік Алесь Асіпенка, вярнуў яго назад:

– Нічога ня маю на конт мастацкасці верша, – растлумачыў мне Алесь Харытонавіч, – але ж гэта з намі змагаліся тады ятвягі” (“Ятвягі”).

Акрамя таго, сп. Цвірка часам *недвухсэнсоўна дэманструе* рашучасць сваіх *навукова-дасьледчыцкіх* намераў (“Назва Індзейскае царства, Індыя носіць тут умоўна-фантастычны характар, гэтым тэрмінам у народзе абазначаліся далёкія невядомыя краіны” (“Уся слава Усяслава...”), а таксама прыватна-навуковую ж няўважлівасць да “стылёвых мітрэнгаў” (“Дзе ж яна была, Краіна арыяў – наша першая прарадзіма?” (“Краіна арыяў, альбо Адкуль мы ро-

дам”); “Калі на дарозе закурэў пыл ад варожай коньніцы, Менск сеў у будку-кабіну свайго млына...” (“Млынар Менск і заснаваньне Менску”).

Для “гістарычных *нарываў*” – “дасьледаваньняў” (маючы на ўвазе “падпарадкаванасьць” скарыстанага матэрыялу метадалагічнаму і факталагічнаму досьведу гістарычнай *навукі*) – залішне *мастацкасьці*. Апавядальная манера нбыта ўвабрала ў сябе вопыт і фальклорнага эпасу, і раманных сагаў (“Гэты дзень назаўсёды застаўся ў памяці Менска. Пачынаўся ён, як звычайна. Над раскіданымі па зялёным узгорку хацінамі ціхага сялянскага паселішча ўзыходзіла з-за лесу краснае сонца...”), і нават найноўшых тактыкаў змаганьня за ўвагу чытача, абьякавага да роднай літаратуры ці тое з прычыны абкормленасьці чужым маслітам, ці тое ў выніку агульнадзяржаўнай нацыяналіфлегматычнасьці (“Пасьля вызваленьня Новагародскай зямлі ад Чырвонай Русі падзеі на Беларусі разгортваліся, як у вострасюжэтным дэтэктыўным рамане” (“Змаганьне за Літву”).

Гістарычныя персанажы абменьваюцца энергічнымі рэплікамі; думкі іх то празрыстыя для аўтара (“Зьвязанага па руках і нагах менскага непакору (князя Глеба Менскага. – I. III.) кінупі на просты сялянскі воз і павезьлі ў Кіеў. Перад яго вачыма праплывалі родныя менскія разлогі, векавечныя бары і дубровы... Князь ведаў, што бачыць іх апошні раз. Балела сэрца, што гэта будзе забрана цяпер кіеўскімі князямі...”), то раптам (літаральна ў наступным абзацы) становяцца “дзіўна” непранікальнымі (“Мы ня ведаем, што думаў князь Глеб у тым прорубе цяпер, як абыходзіліся там з ім” (“Годны сын Усяслава Чарадзея”). Калі б “Краі легенд” набліжаўся да мастацкай белетрызацыі гісторыі, бадай, *празаік* быў бы больш рашучым (і пасьялоўным) у абыходжаньні з рэальным ды ўяўным.

“Гісторыя Беларусі паводле паданьняў і легендаў” – менавіта гэтым бачыцца сп. Цьвірку створаная ім кніга. Прыведзенае *асьмачэньне* паўстае трыумфам стратэгіі “PRO PATRIA !”: легенды і

паданьні бясспрэчна ёсьць чыннікам нацыянальнай гісторыі, але ж яны ўключныя і ў сферу мастацкай творчасьці, каштоўнасьць якой абумоўліваецца ў значнай ступені ўгрунтаванасьцю ў нацыянальным, самабытным – развагі сягаюць у . Існаваньне ж самой *стратэгіі* ня выкліча сумненьняў і ў паталагічнага скептыка: “Вайна Вітаўта за незалежнасьць Беларусі”, “Вайна Сьвідрыгайлы за незалежнасьць беларускага гаспадарства”, “Барацьба беларускага народу за дзяржаўную незалежнасьць” – нават просты пералік некаторых назваў паўстае важкім аргументам; самі ж тэксты ўкараненьня ў незалежніцка-патрыятычным пафасе і муруюцца адпаведнымі рытарычнымі фігурамі: “Першы экзамен валадара Вялікага Княства Літоўскага быў вытрыманы бліскуча. Беларуская дзяржава яшчэ раз паказала сваю моц” (“Баявы экзамен Гедыміна”); “Палякі без вайны захапілі амаль удвая большае за сваю краіну Вялікае Княства Літоўскае і Рускае. Захапілі нашу Бацькаўшчыну” (“Крэўская унія”); “З вялікай радасьцю вітаў украінскі народ вызваліцеляў. Альгерд надзяліў украінцаў такімі ж правамі, якія мелі і беларусы” (“Беларусы вызваляюць Украіну ад татараў”). На мой погляд, калі штосьці і бянтэжыць на фоне агульнай дасканаласьці аўтаравай задумы, дык гэта пэўныя прарывы апавядальніка “Краю легенд” у “казачніцтва” (“Прытым мы ня ведаем, які з цэнтраў быў бы лепшы для нашых народаў – Масква ці Вільня. Уявім, што гэтым цэнтрам стала Вільня...” (“Паходы беларускіх войскаў на Маскву”) і ў напышлівую славесную арнаменталістыку (“Маці гісторыя ў сваіх аналах захавала назвы і дзеі вялікіх і малых гарадоў, што квітнелі некалі на Зямлі...” (“Горад Няміга”). Між тым, апошняя цытата многае прасьвятляе: калі гісторыя для аўтара “Краю легенд” – маці, дык пэўная *сэнтэментальнасьць* у стасунках з ёю бачыцца ня тое што даравальнаю, але натуральнаю...

“Многавякаяварацьба беларускага народу за сваю воллю, за ўласную дзяр-

беларуская паэзія, належным чынам заканспектаваўшы французскія, ангельскія, якія-колечы літаратурныя першаўзоры, у самым хуткім часе дадасць да іх і ўласную фінальную страфу, на якую, у сваю чаргу, абавязкова паквапяцца іншыя” (А. Хадановіч).

беларуская паэзія, належным чынам заканспектаваўшы французскія, ангельскія, якія-колечы літаратурныя першаўзоры, у самым хуткім часе дадасць да іх і ўласную фінальную страфу, на якую, у сваю чаргу, абавязкова паквапяцца іншыя” (А. Хадановіч).

ліпеня 1990 году, а потым зацвярджэннем свабоднай і незалежнай Рэспублікі Беларусь. Над Домам ураду ў стольным Менску ўзв’іўся нацыянальны бел-чырвона-белы сцяг і ўстаноўлены старажытны беларускі герб Пагоня”, – фінальны абзац перадапошняга артыкулу кнігі “Барацьба беларускага народу за дзяржаўную незалежнасць” красамоўна кантрастуе з назовам апошняга артыкула – “Як беларусы аддалі сваю гістарычную назву Літва, а з ёю сталіцу сваёй жа старажытнай дзяржавы Вялікага Княства Літоўскага Вільню і ўвесь Віленскі край жамойтам” – і ня менш красамоўна сьведчыць пра тое, што гісторыя *Беларусі*, паводле стваральніка “Краю легендаў”, скончылася не пазьней сярэдзіны 1990-х.

...Зрэшты, лепш замяніць “фінал гісторыі” на “паўзу”, “перапынак” – і ўзброіцца вераю ў **стратэгічную неабходнасць** бячасься.

12+1.

Конкурс маладых літаратараў імя Натальі Арсеньневай.

Мн., “Логвінаў”, 2004.

Насуперак простаі матэматычнай логіцы, зборнік “12+1” насамрэч дае пэўнае ўяўленьне пра творчасць 15 літаратараў, бо тэксты лаўрэатаў конкурсу імя Н. Арсеньневай, праведзенага Беларускаім ПЭН-Цэнтрам у 2003 годзе, “аблямоўваюцца” прадмовай Ганны Кісьліцынай “Фабрыка зорак імя Натальі Арсеньневай” і “не зусім пасьямовай” Андрэя Хадановіча “Як беларусы вершы пішуць”; гэтыя *speech*-ы паўстаюць ня столькі звыкла-неабавязковымі для праектаў падобнага кшталту элементамі “дэкору”, колькі ўзорамі крытычнай рэфлексіі, што тут і зараз уважаецца за разнавіднасць *мастацтва слова*, дзе “тыповыя характары” тусуюцца ў “тыповых абставінах” – і складаюцца жыццёсцьвярджальныя пражэкты: “...я аптымістычна спадзяюся, што й сучасная

беларуская паэзія, належным чынам заканспектаваўшы французскія, ангельскія, якія-колечы літаратурныя першаўзоры, у самым хуткім часе дадасць да іх і ўласную фінальную страфу, на якую, у сваю чаргу, абавязкова паквапяцца іншыя” (А. Хадановіч).

Не магу сказаць, каб штосьці з плёну **трынаццаці нясьцёртна** абвастрала шкадаваньні хранічнага крытыка па ўласнае няспраўджанасьці ў якасьці паэта альбо прэзаіка, аднак некаторыя тэксты зборніку дазволілі ў сьціслыя тэрміны перажыць цэлы сыпектр пачуцьцяў – ад зьбянтэжанасьці да драйву. Так, адзін з эпизодаў “Флейты Дажду” Анатоля Івашчанкі (калі спадарыня В. адсякае мячом-катаная галаву ўяўнаму рабаўніку, чья роля *адносна* ўдалася яе адзінаму сыну – “студэнту, амагару пажартаваць, (на жаль, былому) капітану раённай каманды КВК”) прымушае паблякнуць і “неадэкаданскую” самоту ягоных жа “Чорных вершаў”, і нават падкрэслена цінэйджарскі (у сэнсе тэхнікі выкананьня і задоўжанасьці) эпатаж наступнага ўдзельніка гэтага літаратурнага дэфіле Вальжыны Морт (эпатаж, які Леанід Галубовіч у адной з “ЛеГалізацыяў” так “наіўна” – *па-даросламу* – прыняў за “жаночы цынізм”).

А вось Віка Трэнас, у чьёй верша-сферы “неагатычная” (з закідамі ў “некраготыку”) змрочнасьць дзівосным чынам лучыцца з лірычнаю пшчотаю рамантычных тропаў (“пачвара з задуменнымі вачыма // угледзела самоту за акном” (“Посттрыялет”); “Вершаваная іржа пануе ў срэбных мроях” (“Рух часу”) і інш.), складае ў “Каляровым вершы” выключна простую і дасканалую ў сваёй шчырасьці формулу *стылю “жыцьця/творчасьці”* гэткага неспасьцігальнага племені *вечна найноўшых*:

баліць галава балючая галава кепска
быць ёлупам і вызнаваць аптымізм
тут зьмешчаныя
аўтабіяграфічныя звесткі
гэта стыль суіцыдальны авангардызм.

Адэкватнасьць “самавызначэньня” В.Трэнас рэхам адгукаецца ў верша-

ваньнях ці ня кожнага з **трынаццаці**: так, у Вольгі Каленік неба хоць і ўкрыжаванае, але даволі рахманае, статычнае (“...на крыжах павісае неба // ў ім пятля // для гузіка сонца...” (“***лабірынт не вяртае рэха...”), а ў Ірыны Поўх гэты “персанаж” паўстае ва ўсёй велічы *адмысловай* стваральнасці (“А неба звар’яцела // і заплявала горад // натоўпам парасонаў”), прычым крэатыўнай страснасці маладога літаратара, мяркую, пазаздросьціў бы сам мэтр апакаліптычных “калажаў” Іеранім Босх: “Тралейбусы аб’еліся // намоклай чалавечынай // і стомлена спыніліся, // разьлегшыся на вуліцах // у сытай нерухомасьці” (“***А неба звар’яцела...”)).

Я-герой “Перакуленага келіха нябёсаў” Крысьціны Курчанковай дасягае вярышні, толькі апускаючыся “на перша-родную гліну”, адкуль найлепш відно, “як... уздрыгвае й шапаціць КРЫЛО НЕБА. Гэта, запаланіўшы ўвесь далягляд келіха, абагнуўшы зямлю па коле, з выраю вярталіся буслы й анёлы”. Згаданы твор – адзіны ў зборніку ўзор *прозапаэзіі*, што ўражае якраз *адзінкавасцю* аўтаравых адкрыццяў слова як сэнсаформы, а ня як лагчыны для пікніку, што мусіць быць неадкладна згнюшанаю. Магчыма, *адкрыцці* гэтыя здзіўляюць ды ратуюць найперш самога літаратара – бадай, сп-ні Курчанковай усё ж пашанцавала ня ўляпацца ў “новы хаос”, гэтае варыва з прэпараваных словаў, расчлененых на трухлю сэнсаў ды шалупіньне формаў.

Але ж і ад цяляпаньня ў хаосе паўсядзённасці хтосьці, падобна Сяргею Прылуцкаму, атрымлівае драбніцу кайфу – галоўнае, каб карцінкі мільгацелі як мага хутчэй, а іх фрагменты, у сваю чаргу, віравалі яшчэ імклівей, тады не пасьпееш стаіцца ні падчас “Уяўнага падарожжа”, ні цягам “Кабатажнага плаваньня”, і нават “Нямецкае порна (Амаральны санэт)” нечакана становіцца крыніцаю *эстэтычнага* задавальнення, бо гэты тэкст чамусьці абмінулі “засранцы”, якія, па ўсім, складаюць “нацболь-

шасьць” народанасельніцтва ў вершаваньнях сп. Прылуцкага.

Зрэшты, творца пькельнымі пакутамі выкупляе права мець “уласнаручна” створаны сьвет, насяляць яго кім заўгодна і быць у ім сабою.

Ды адным гэты сьвет ёсьць *айчынаю*, другім – *чужою бацькаўчынаю*.

Падобна, што кожны з **трынаццаці** зараз заклапочаны ўмацаваньнем сваёй *радзімы* – “асабістага” сусьвету, які, нягледзячы на “тэрытарыяльную” сыціласць, яны не зьбіраюцца мяняць на раскошу чужое бязьмежнасьці.

Алена БРАВА.

Каменданцкі час для ластавак.

Аповесці, апавяданні.

Мн., “Мастацкая літаратура”, 2004.

Нават асобныя часопісныя публікацыі твораў Алены Брва агаломшвалі аголенаю шчырасьцю пачуцьця, якое, набываючы *мастацкую* аб’ёмнасць, ня страчвала *жыцьцёвай* пераканаўчасці. Мне ўжо даводзілася зьвяртаць увагу на тое, што *адкрытасьць* аўтара аповесцяў “Бязьлігасны мой воін” (не ўвайшла ў дэбютную кнігу) і “Каменданцкі час для ластавак” ня мае нічога агульнага з прывабным для многіх “культурным эксгібіцыянізмам”, бо для гэтага прэзаіка *ичырасць* ёсьць адзіна магчымаю формаю спасьцігнуць сьвет – і перамагчы яго. Мяркую, аўтар зборніку “Каменданцкі час для ластавак” – альбо выключна сьмелы, альбо неверагодна (да абыякавасьці) стомлены чалавек: публіка, як правіла, не марнуе часу на рэканструкцыю літаратурна-філасофскага альбо філасофска-псіхалагічнага радаводу персанажаў, асабліва калі аповед вядзецца ад першай асобы: **я**-герой лёгка атаесамляецца з аўтарам, а ў выпадку, калі персанаж –

* Спачатку – ад Чарнобылю, што ўвабраў у сябе ўсю *радзіму*, ад паэзіі, заснаванай на рэальнасці, дзе “фальклорная кроў з малаком” вусьцішна пазбаўленая метафарызму. Пасьля – ад кубінскай сонечна-ўсьмешлівай галечы, “калектыўнага трызьнення” і дзяржаўнай ідэалогіі, “узвездзенай у ранг веры”...

непазбыўны бяdotнiк i ярка выражаны неўрастэнік, акт атаесамленьня прыносіць дадатковую асалоду.

Нягледзячы на тое, што толькі аднайменная назве зборніку аповесць разгортаецца як расказаная ад уласнага імя *гісторыя ўцёкаў** Алены Брава са “сваёй клеткі” (якая цягаецца за ёй, бы скрытаўленая пастка за ваўчанём), галоўныя гераіні аповесці “Імя Ценю – Сьвятло”, апавяданьняў “Тапіць дзяўчынак тут дазволена” і “Зьмяя, пакрытая пёрамі птушкі Сонца” ўсьведамляюцца як працягі таго адважнага *я*, для якога “каханьне ёсьць мацярынства” – і адначасова “проста скрылёк апельсіну пад нагамі натоўпу”, для якога свабода – гэта і канец асабістага “каменданцкага часу”, і пачатак новай залежнасьці.

Свабода персанажаў А. Брава нараджаецца з іх страху. Так, Вікторыя (“Імя Ценю – Сьвятло”) гадуецца страхамі, па сутнасьці, яе сьвет ніколі не існаваў па-за страхам, бо з дзяцінства паўставаў “полем бітвы, дзе крыкі груганоў ды стогны параненых”. Вікторыя – колішняя выдатніца, што сталася Упэўненаю Пані, – назаўсёды застаецца “вязаем дзяцінства”, бо яе шлях (як і траекторыю палётаў “ластаўкі” Алесі, і жыцьцё-трызьненне Аэліты з апавяданьня “Тапіць дзяўчынак тут дазволена”) асьвятляе змрочны цень (прывід, здань)... **МАЦІ:** “Нікчэмнасьць! Дрэнь!” – істэрычна крычала маці, шпурляючы ёй у твар выдраны з “мясам” каўнерык, выварочвала на падлогу скрыні пісьмовага стала. У маці быў гучны, добра пастаўлены голас, звыклы да выступленьняў з трыбуны... “Рай” мацярынскага ўлоньня для гераіняў А. Брава аказваецца канцлагерам, дзе магчымая адзіная свабода – **СТРАХ**, які з прыватнай хваробы разрастаецца да агульнаацыянальнай паталогіі.

Васіль Быкаў у памфлеце “Абы ціха” зазначае наяўнасьць у беларусаў “прыроджанай здольнасьці да страху”. Гераіні Алены Брава міжволі ўкручаны ў спецыфічна-беларускую форму “бунту”,

якою ёсьць “калектыўны зыход у небьцё”. Заўважым, што прэзаік бліскуча валодае майстэрствам інвектывы: публіцыстычныя выхадзі з прыватнай вусьцішы на пляч агульнанароднага страху пульсуюць недыдактычнаю трасьцю, а рэчыўнасьць метафараў дазваляе ўнікаць дэкламацыйнасьці і выпусташанай дэларатыўнасьці (“...яна цярпеч не магла ўсіх гэтых жучкаватых, нахабных “фрэйдаў” сваёй гадоўлі, што з партыйнай эмпатыяй падаграюць на ленынскім агенчыку пераляжалыя заходныя травы, прыпраўляючы іх саўсам уласных неадрагаваных неўрозаў” (“Імя Ценю – Сьвятло”).

Мяркуючы па тэкстах, што ўвайшлі ў зборнік, прэзаік найбольш вольна пачуваецца менавіта ў жанры аповесці: два апавяданьні выдаюць на своеасаблівыя “матрыцы” твораў, дзе поліфанія ідэяў і сэнсаў як бы “прыціснутая” фабулай. Дарэчы, для гераіняў сп-ні Брава слова больш “антрапаморфнае”, чым сам чалавек: Алесь перажывае раман з самім El Castellano (класічнай іспанскай мовай) – і “тут, у адрозьненне ад зямнога ложка”, лёгка адчувае “захапленне паўнавартаснага аргазму” (“Каменданцкі час...”). Энтрапійнасьць самога айчыннага быцьця найяскравей выяўляецца ў той момант, калі “астываюць” словы – “ператвараюцца ў мёртвыя абалонкі-шкарлупіны, унутры якіх – пустата, нішто” (“Зьмяя, пакрытая пёрамі птушкі Сонца”). Слова “страх” тут зьмяшчае ў сабе ўвесь *нябыт*, гэтаксама як слова “свабоды” – усю адвечнасьць *быцьця*.

Нягледзячы на ўсюдынасьць і шматблічнасьць страху ў кнізе Алены Брава, непазбыўнасьць яго – уяўная, бо ён марудна, але няўмольна перараджаецца ў свабоду. І тады ўсе ластаўкі, што “робяць гнёзды не з галінак, як іншыя птушкі, а, лічы, з бруду – з гліны ды зямлі, замяшаных сьлінаю”, што “здольныя нарадзіць і выхаваць патомства практычна ў любых умовах, вось толькі ў клетцы жыцьця ня могуць”, вяртаюцца на **Радзіму** (ёсьць у **СВАБОДЫ** і гэткае *імя*).